

ЗМАГАННЯ, ІГРИ ТА БЕШКЕТИ В СТРУКТУРІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Стаття присвячена вивченню ігрового та антиповедінкового компонентів у структурі весільних обрядів кримських татар. На основі аналізу опублікованих джерел та результатів польових досліджень подається огляд весільних ритуалів із символікою протиборства та ритуальних бешкетів.

Ключові слова: кримські татари, весілля, обряд, ігри, змагання, антиповедінка.

У багатьох народів світу ігровий компонент супроводжував усі найважливіші обрядові комплекси родинних та календарних святкувань. У наукових працях порушувалося питання про ритуальні агони (від грец. – ігри, змагання) у традиційній обрядовості різних народів. В широкому розумінні гра як культурне явище є важливим засобом засвоєння людською спільнотою поведінкових моделей та відтворення соціальних установок. За словами відомого історика Й.Хейзінга вся людська культура першопочатково виникає у формі гри¹.

Вивченням весільної обрядовості кримських татар в різні часи займалася низка дослідників – П.Дьяченко, Фр.Домбровський, Г.А.Бонч-Осмоловський, Х. Каралезлі, Р. Куртієв² та інші. Проте питання місця та значення ігрових, змагальних та антиповедінкових компонентів в структурі весільного обряду кримських татар ще окремо не досліджувалося.

До завдань даної статі входить розгляд та аналіз обрядів кримськотатарського весілля, що мають характер протиборства та антиповедінки. Мова йтиметься про змагання між групами родичів наречених, між різними статево-віковими групами, між окремими персонажами весільного дійства тощо. Вся шлюбна обрядовість побудована на принципах антагонізму, адже в основі весільного ритуалу лежить процес поетапного об'єднання двох родів і переходу наречених із одного статево-вікового соціуму в інший. Саме в цьому розумінні цікаво розглянути деякі обряди, в основі яких лежать елементи змагання, та які побутували у кримських татар ще на початку ХХ століття.

Кримськотатарська традиційна весільна обрядовість на кінець ХІХ – поч. ХХ ст. являла собою цілісне культурне явище, процес руйнування якого посилюється на середину ХХ століття. Проте сьогодні в пам'яті людей старшого віку ще збереглися згадки про обрядовість довоєнних часів, але це в основному перекази розповідей батьків або уривчасті спогади дитинства. Польові матеріали в комплексі з опублікованими джерелами середини ХІХ – початку ХХ століття дають нам досить повне уявлення про традиції кримськотатарського весілля.

Елементи змагання між різними статево-віковими групами у кримських татар простежуються ще на етапі дошлюбного спілкування молоді, яке за мусульманською традицією було максимально обмеженим. Дівчата збирались в когось в хаті на вечірки *джыйын* (локальна назва *арфене*, с. Аілянма Білогорського р-н.)³ та в складчину готували різне печиво, пекли м'ясний пиріг *кобете*, займались підготовкою приданого. Хлопці підходили до вікна або могли окремо збиратися в сусідній кімнаті. Саме на цих зібраннях відбувалося своєрідне змагання між групою дівчат та хлопців у вигляді імпровізованих жартівливих куплетів *чинлар* або *манелер*. Ця традиція була особливо розвинута в степовому районі. Іноді у цих словесних перепалках між молоддю брали участь старші люди, які відзначалися досвідченістю і винахідливістю в мистецтві імпровізації. Так, за словами респондента, хлопці ідучи до сусіднього села на *арфене* брали з собою бабусю, яка вміла гарно складати куплети, і повсякчас підказувала підходящі варіанти віршів⁴. За згадками очевидців такі словесні суперечки іноді

доходили до гострих і образливих висловлювань, переможеним вважався той, хто ображеним полишав товариство. Подекуди зібрання молоді супроводжувалися елементами бешкетування. Так хлопці із сусіднього села чи кутка намагалися викрасти з двору, де відбувалися *джыйын*, м'ясний пиріг *кобете*, що розцінювалося як особлива звитяга⁵.

Найбільш виразно елемент змагання представлений власне на самому весіллі. Це зокрема виражається як у проведенні організованих чоловічих протиборств (національна боротьба *куреш* та скачки на конях), так і простежується в деяких інших обрядах весільного циклу, найбільше в обряді перевезення нареченої.

До спортивних ігор, що проводилися на весіллі, можна віднести національну боротьбу *куреш* та верхові змагання на конях та верблюдах. Заможний хазяїн міг організувати під час проведення весілля турнір *куреш*. Про місце та час проведення змагань оголошував попередньо спеціальний верховий посланець *делял*, який об'їжджав усі сусідні села. Винагородою переможцю міг бути віл, баран, за друге місце дарували вишитий кисет для тютюну чи якусь деталь одягу. Змагання відбувалися десь на галявині, біля фонтану чи на роздоріжжі, де збиралися усі охочі спостерігати за дійством. В записках німецького мандрівника та етнографа В.Кізеветтера знаходимо досить докладний опис змагань, влаштованих знатним татариним на весіллі свого сина⁶. Змагання влаштовувалися на галявині, де зустрічалися дві процесії: одна, що перевозила усе придане нареченої, рухалася з дому нареченої, інша з подарунками для переможців змагань – з дому молодого. Попереду процесії нареченого несли "певний витончено вирізаний з дерева та прикрашений предмет, неначе певний знак, що відрізняв цю процесію від почту зі сторони нареченої"⁷. На жаль, автор не наводить більш конкретного опису цього атрибуту, але можна припустити, що це було зображення родової тамги. Далі жених сідав за низенький стіл, навколо нього утворювалося півколо вільного простору. Поруч з нареченим сиділи старійшини і судді. Над головою молодого встановлювали знак, а поруч вивішували на мотузці усі призначені у подарунок переможцям речі. Спочатку відбувалися показові змагання на конях та верблюдах, а вже потім проводили турнір *курешу*. В традиційній боротьбі *куреш* борці тримали один одного за пояси і намагалися позбавити супротивника рівноваги і покласти на спину. Переможцем вважався той чоловік, який спромігся перемогти найбільшу кількість супротивників. Боротьба завжди супроводжувалася спеціальною мелодією *куреш авасы*. Жінки, як правило, спостерігали за змаганням з віддаленого місця, адже за мусульманською традицією вони не мали права приєднуватися до чоловіків⁸. Змагання завершувались, коли один з вершників повідомляв про наближення почету нареченої, тоді дві об'єднані процесії починали рух до селища нареченого.

З більш пізнього опису весілля, наведеного Я.Шерфедіновим, дізнаємось, що звичай влаштовувати змагання *куреш* на весіллях у кримських татар був досить поширеним ще в першій половині ХХ ст. За словами автора боротьба розпочиналася після приїзду нареченої та її родичів в дім молодого. Влаштовували її десь на просторому місці. Перед початком змагань на високому шесті виносили хустки, шарфи, вишитий одяг – подарунки для майбутніх переможців. Жених брав участь у обряді у якості глядача. Змагання розпочинали діти, далі підлітки, вже згодом починали боротьбу дорослі і досвідчені борці⁹.

Крім того, під час весілля організували також змагання у верховій їзді на конях, які могли виступати окремим елементом дійства, так і входити в структуру інших обрядодій. Якщо верхові змагання були окремим турніром, то хазяїн весілля, так само як і при проведенні *куреш*, призначав подарунки переможцям і оголошував про місце проведення протиборства. До того ж змагання між вершниками зі сторони жениха і зі сторони нареченої проходили під час руху весільного почту з нареченою в дім нареченого. Зазвичай жінка, що сиділа разом з нареченою у гарбі, викидала якийсь елемент одягу, рушник чи хустину. Один з вершників на ходу підхоплював цей трофей. Між вершниками розгорталося змагання за володіння цим атрибутом. Кожен тимчасовий володар трофею піднімав його високо над головою, його супротивник мав вихопити предмет на великій швидкості. Вершники рухалися у напрямку села нареченого і своїм наближенням сповіщали родичів молодого про рух почту з молодого. Коли вершник з рушником чи хустинкою досягав межі села, то зістрибував з коня і демонстрував трофей. Як винагороду йому дарували гарну хустину, багато вишиту самою нареченою¹⁰. За словами респондента, коли рушав почет нареченої, хтось з її родичів віддавав вершникам спеціально

приготовлену для цього моменту подушку *юз ястыкъ*, за яку відразу розпочиналося змагання. Той вершник, який першим доставляв її в дім молодого, мав право отримати за неї від родичів нареченого великий викуп¹¹. Побутування цього звичаю підтверджується і в опублікованих джерелах першої половини ХХ ст. Так в селах поблизу Ялти подушку *юз ястыгы* в момент початку руху почету нареченої продавали за кілька рублів хлопцю, родичу нареченого. Той перепродував її іншій людині, потім третій і т. д. Таким чином ціна подушки досягала 40–50 рублів. За таку ціну трофей вручали нареченому¹². За матеріалами Я.Шерфедінова, аналіз яких показує, що вони в основному ілюструють звичаї степових кримських татар, змагання на конях відбувалися під час перевезення молодої, коли десь у полі або на околиці міста зустрічалися дві процесії – зі сторони нареченої та нареченого. Навколо возів з нареченою та її приданим розпочиналися кінні змагання, грала музика, танцювали¹³.

Опис перевезення нареченої у степових татар (*нузьайлар*) знаходимо у джерелі початку ХVIII ст. Автор описує збройну сутичку на шаблях між чоловіками зі сторони молодої і молодого (разом змагалось близько 300 чоловік), яка відбувалася у відкритому полі, в той час як дві кибитки з нареченою та її почтом знаходилися на деякій відстані. За словами мандрівника, це був показовий поєдинок, коли намагалися наносити лише легкі удари шаблею, але обов'язково щоб пішла кров. Це мало в майбутньому сприяти тому, що сини молодої пари стануть звитяжними воїнами¹⁴.

В селі Демерджи Алуштинської міськради під час проведення весілля та інших великих свят побутовув дещо інший звичай. На свято всі гості та жителі села збиралися на галявині, де знаходився особливий великий камінь: “Там було перехрестя чотирьох доріг. Сперечалися між собою, хто вище підніме цей камінь. Він був великий білий і круглий. Всі біля нього на свята збиралися” – згадує респондент¹⁵.

Верхові змагання під час весілля характерні і для інших тюркських та близьких за культурою до них народів. Скачки на конях під час весілля влаштовували турки, башкири, монгольські племена¹⁶. Особливу подібність до кримськотатарських традицій виявляє обрядовість кавказьких народів та малоазійських турків¹⁷. В Туреччині під час весілля влаштовували кінні турніри і змагання пехлеванів (борців) під назвою *юлеш*¹⁸. У народів Дагестану, так само як і у кримських татар, під час руху почту нареченої влаштовувалися змагання молодих вершників за певний атрибут, який одночасно сповіщав родичів зі сторони молодого про наближення процесії¹⁹.

Характер протиборства мали й інші обряди, що вписувалися в загальну канву ритуалу. Мова йде про змагання між партіями нареченої (*келин*) і нареченого (*киев*). Найбільш насиченим елементом змагання між двома таборами виступає обряд перевезення нареченої в дім нареченого. Змагання між родичками нареченого (*енгелер*) і молодої відбувалися, коли перші намагалися забрати наречену з батьківського дому. Коли його родички заходили в кімнату нареченої, її подружки намагалися сховати дівчину. Наречена втікала з одного кутка кімнати в інший, а свахи молодого починали її переслідувати. Родички нареченої відштовхували свах і виставляли їм іншу дівчину, вдягнену подібно до молодої. Представниці жениха робили вигляд, наче вони не помічали підміну, але намагалися пересвідчитися, що це саме наречена і заглядали їй в обличчя. Після чого штовханина продовжувалася. Нарешті *енгелер* звали на допомогу представників жениха (*векиль*) на шлюбній церемонії, ті ж нарешті ловили дівчину і садовили її на килим чи простирадло. Один з чоловіків клав наречену собі на плечі і йшов до кімнати матері молодої, де проходило прощання дівчини з батьками²⁰.

Тотожним до цього обряду є змагання між свахами молодят перед обрядом фарбування молодої хною, яке відбувалося під час святкування в домі нареченої. За матеріалами дослідника Г.А.Бонч-Осмоловського о 10-й вечора на другий день весілля в дім молодої приходили свахи *къудалар* на чолі з *сагдыч-хатын*, головною свахою. Вони приносили з собою *къуман-емыш* – мідний глек з солодощами та сухофруктами. Після закінчення обряду фарбування нареченої хною, подружки молодої вимагали від свахи віддати їм глек. Ті ж у свою чергу обіцяли їм його, але за умови, якщо дівчата викуплять глек танцем. Дівчата танцювали танець *Чора-батыр*, але все одно свахи їм подарунок не віддавали, відбувалася символічна боротьба. Нарешті дівчата отримували цукерницю від свах і ділили солодощі між собою²¹. Цей обряд фіксується ще в другий половині ХХ ст., але з деякими змінами, коли цукерницю намагалися відняти не в представниць жениха, а навпаки, у сестри нареченої. Дівчина танцювала з

тацею, а сестра нареченого намагалася в танці відібрати цей предмет. Нарешті на сестру нареченої накидали тканину, після чого вона мала віддати цукерницю²².

В степовому районі Криму побутував звичай, коли наречену заводили в дім молодого, родичі останнього намагалися доторкнутися до її голови, що мало зробити її в подружньому житті покірною і слухняною. Часто ці дотики перетворювалися на удари і сторона молодої утворювала живий коридор, прагнучи захистити дівчину від штовханів, внаслідок чого утворювалася символічна боротьба²³.

Ознаки протиборства має ще один компонент весільних звичаїв – обряд гоління жениха. Він відбувався, як правило, вже пізно ввечері, в останній день весілля перед першою шлюбною ніччю. В дійстві брали участь група музикантів, перукар, друзі нареченого та гості зі сторони нареченої. Перукар мав право голити нареченого тільки у супроводі спеціальної мелодії *траш авасы*. Гості зі сторони нареченого і представники молодої групувалися у два табори. Представники нареченої повсякчас зупиняли музикантів і замовляли іншу мелодію, змушуючи танцювати перукаря. Гоління зупинялося, що викликало загальний сміх та веселощі. Через деякий час партія нареченого знову замовляла мелодію *траш авасы* і гоління продовжувалося. Таким чином процес гоління нареченого міг тривати кілька годин і закінчувався пізно вночі²⁴. Звичай містить у собі символіку ініціації, адже гоління нареченого мало означати перехід хлопця до групи дорослих чоловіків.

В степовому районі Криму побутував звичай за яким, перед тим, як завести молодого в кімнату до нареченої, йому під ноги кидали рушник чи відріз тканини під назвою *баянда* або *паянтус*. Заходячи до кімнати, наречений мав на нього наступити, після чого молоді люди зі сторони нареченого і нареченої починали змагатися у перетягуванні цього предмету. Як правило обряд завершувався розриванням тканини²⁵. Подібний звичай знаходимо і в інших народів. У деяких монгольських племен два представники зі сторони молодого і молодої перетягували в різні сторони шкуру на який сиділа наречена²⁶. У даргинців Дагестану побутував звичай дуже подібний до кримськотатарського. Перед входом нареченої в дім жениха їй під ноги стелили килим (подекуди – козлячу шкуру), по якому вона повинна була пройти. Цей килим відразу хапали з обох боків представники молодят і розпочиналося змагання у перетягуванні. До того ж автор зазначає, що раніше для перетягування використовували зарізаного цапа²⁷. У туркменів долини верхнього Зеравшану наречена при вході в дім молодого мала наступити на килим щойно политий кров'ю жертвовного козла. За володіння цим килимом відразу розгорталася боротьба між представниками обох родів²⁸.

Окремо слід розглянути танцювальний супровід весільних церемоній. Для кримськотатарської традиції характерним є сольний або парний танець на весіллі. Лише в кінці весільних церемоній виконували хороводний танець під назвою *хоран*. Елемент змагання полягав у тому, що найбільше грошей від глядачів отримував танцівник, який демонстрував найвищу майстерність. Побутовували також і парні танці, в яких танцівники змагалися у майстерності. Гроші чоловікам клали під шапку, давали в руки, жінкам також клали під шапочку *фес* або ліпили на лоб²⁹. За словами В.Кізеветтера чоловіки, що танцювали в парі повсякчас дражнили один одного, намагалися неочікувано намазати обличчя суперника ваксою, також влаштовували інші жарти один до одного³⁰. Мабуть на сьогоднішній день лише танець на весіллі зберіг свою первісну символіку змагання. Нині на весіллі танцюють переважно лише дві пари – спочатку найближчі два родичі зі сторони жениха (якщо весілля на його стороні, якщо в домі дівчини – першими танцюють її родичі), а потім два родичі зі сторони нареченої. Тут починається своєрідне змагання між гостями обох молодят, адже кожен намагається підтримати свою рідню і знайомих. В результаті влаштовуються цілі черги бажаних “заліпити” гроші танцівникам³¹.

Крім змагань між двома сторонами наречених, про що йшлося вище, на традиційному кримськотатарському весіллі присутній елемент змагання між гостями однієї сторони у заможності і щедрості, який виявляється у обряді під назвою *шабаш* (подекуди він побутував під назвою *къонушма*). Сутність його полягала у тому, що головний розпорядник весілля *къарт агъа* та два його помічники *онъ бие* та *сол бие* (правий та лівий бей) починали збирати подарунки та гроші на користь хазяїна весілля. Розпочинали з найближчих родичів нареченого. Помічник *къарт агъа* підходив до гостя, а той виголошував подарунок, чи суму грошей, яку він збирав-

ся подарувати на весілля. Якщо на думку розпорядника весілля цей дар був замалим, родичи наливали ще горілки і вимагали збільшити суму. Це дійство супроводжувалося спеціальною інструментальною мелодією – *шабаш авасы*. Кожен гість після грошового внеску міг замовити виконання своєї мелодії, пісні чи танцю³². В Бахчисарайському районі, людина, яка пожертвувала найбільше грошей на весіллі, отримувала почесний подарунок – обрядове деревце *нахыл*, прикрашене золотою фольгою³³. Обряд *шабаш* побутував у кримських татар в депортації ще в 70-х – 80-х рр. ХХ ст. в деяких районах Узбекистану³⁴, сьогодні ж він вже не практикується.

Подекуди ігрові компоненти та деякі ритуали весілля супроводжувалися антиповедінкою. Так у степових татар за традицією, коли свати *кьудалар* приходили на сватання (*нишан*), хтось з родичів дівчини ховав взуття головного свата, потім вимагаючи за черевики викуп. За іншим варіантом – підкладали у взуття свата гній, намагаючись перевірити кмітливість гостя³⁵. На весіллі під час приїзду посланців з боку нареченого за молодю хтось із родичів нареченого намагався викрасти якийсь предмет хатнього начиння. Коли почет з нареченою рухався, викрадач вимагав за трофей викуп³⁶. Важливим елементом весільних обрядодій був звичай викрадення якогось значного весільного атрибуту та вимагання за нього викупу. Так за словами дослідниці Х.Каралезлі, наречений на весільному дійстві виявляв максимальну пасивність, в той час як його помічники *киев-башлар* мали увесь час стежити, щоб з нього не зняли шапку або калози. Таким чином перевірялася кмітливість головних дійових осіб зі сторони нареченого, адже якщо їм не вдавалося встежити за шапкою нареченого, то над ними ще довго глузували³⁷. В с. Демерджи наречений сидів на подушці подарованій нареченою, а жартівники намагалися її вкрасти, коли той підводився, відповідаючи на привітання гостей. Особливо кмітливі наречені, щоб запобігти крадіжці подушки, встаючи затискали її між ногами³⁸. В степовому районі особливою звичаєм була крадіжка спеціально прикрашеного “золоченого” півня (*тели хораз*), якого ставили на столі перед нареченим. За словами респондента особливим завданням друзів нареченого (*достлар*) було стежити за тим, щоб ніхто півня не поцупив. Якщо комусь це вдавалося, то він мав право отримати за нього значний викуп³⁹. Раніше, коли нареченого мали відводити до кімнати дівчини, перед ним один з родичів ніс на голові тацю *сыны* з усілякими солодоццями та фруктами. В цей момент жартівники намагалися усілякими способами примусити цього чоловіка перекинути тацю. “При мені було один раз, що вронив. Один хлопець його залоскотав, а нас дітей попередив, щоб ми готувалися збирати” – згадує інформатор⁴⁰. Сміхові елементи присутні в таких обрядах як *шабаш* чи гоління нареченого. Наприклад на *шабаш*, якщо якийсь з гостей не бажав слухатися розпорядника *кьарт агъа*, і жертвувати гроші, тоді той разом з помічниками вигадували для неслухняного різні жартівливі покарання. Вони наприклад, знімали з нього одяг, давали йому завдання у ролі коня возити когось із гостей по кімнаті. Якщо гість казав, що в нього більше нема чим платити, його посилали шукати подарунок в інше місце. Той в свою чергу приносив у мішку собаку чи kota. Ці дії викликали сміх та загальне емоційне піднесення⁴¹. Жартівливі крадіжки відбувалися і після весільних церемоній. “На 3 день після весілля всі подружки нареченої, молодь приходили дивитися як прикрашена ця весільна кімната. Потім гасили світло і крали щось з тієї кімнати. Це такий звичай. Потім хвалилися, хто стільки хустинок вкрав”⁴² – розповідає респондентка. Обряди випробовування жениха представлені і в післяшлюбних дійствах. Так під час візиту чоловіка і його рідні до батьків молодої дружини, йому подавали особливу страву – суп з довгою не різаною локшиною. Потім спостерігали за реакцією хлопця, якщо він починав сьорбаючи їсти локшину цілою, над ним підсміювалися. Але якщо молодий чоловік здогадувався ложкою поламати локшину на шматки, то визнавалася його кмітливість⁴³.

Деякі дослідники трактують ігровий компонент обряду та сміхові елементи, як процес деритуалізації обрядових комплексів і втратою ними первісної мотивації. Можна зазначити, що це не завжди справедливо, адже ритуальний сміх присутній в традиційній обрядовості так само як і ритуальний смуток. За спостереженнями дослідників в обрядовий час відбувалося перелицювання буденної моралі, знімалися табу на повсякденні заборони⁴⁴, чим і пояснюється присутність антиповедінкових елементів у весільній обрядовості. Ритуальний час характеризується піднесеною емоційністю, що виражається як і в підкресленому смутку (голосіння нареченої), так і в надмірних веселощах.

Дослідники народних ігор вбачають в проведенні змагань під час весілля пережитки дуаль-

ного укладу при екзогамних шлюбах, коли раніше між фратріями племені відбувалися ритуальні поєдинки⁴⁵. Стосовно кримських татар це твердження є справедливим лише частково, адже в досліджуваний період в кримськотатарському суспільстві ознаки екзогамії не спостерігаються. Лише деякі згадки можна розцінити як залишки екзогамії, зокрема пам'ять про те, що шлюби раніше було бажано укласти лише з вихідцями з конкретних сусідніх сіл, в той час як з жителями інших сіл родинні зв'язки не віталися. Так жителі с. Буюк-Озенбаш укладали шлюбні союзи лише з вихідцями з с. Кучук-Озенбаш, Коуш та Стіля. В той час, як з мешканцями сусідніх Коккоз, Фоті-Сала, Керменчік шлюбів не укладали⁴⁶. Проте враховуючи складну етнічну історію півострову, причиною таких заборон могла бути пам'ять про різне етнічне походження жителів сусідніх сіл. Так за словами респондента, вихідця з села Озенбаш, його односельці усіх жителів села Коккоз (дослівно “блакитне око”), яке знаходилося в сусідній долині, називали *катфрітами*, що може вказувати на їхнє походження від племені готів, залишки яких, як зазначають дослідники, після XVI ст. зазнали татаризації і влилися в кримськотатарський етнос⁴⁷. Більш актуальним, ніж протиборство двох фратрій, для кримськотатарського весілля є символіка змагання двох родин, які внаслідок санкції шлюбу перетворювалися на єдину структуру. Цікавим є пояснення причини проведення великої кількості ігор між сторонами наречених, яке наводить М. А. Дібіров в дослідженні весілля народів Дагестану. За словами інформаторів, в цих змаганнях залишалися будь-які можливі в майбутньому суперечки між двома сторонами, з цього часу вони не мали права сперечатися навіть в змаганнях та народних іграх⁴⁸.

Інші дослідники вбачають у весільних іграх пережитки звичаю укладення шлюбу через викрадення нареченої та вважають, що вони символізують боротьбу представників молодого за дівчину⁴⁹. Ця версія знаходить підтвердження на матеріалах кримськотатарського весілля (боротьба свих за наречену, змагання між родичами під час перевезення молодої), якщо ще враховувати, що звичай умикати наречену побутував у кримських татар аж до середини XX століття. Верхові перегони під час руху пошту з нареченою також мали продемонструвати силу та звитягу близьких та родичів нареченого. Без сумніву змагання між молоддю на весіллі несе в собі також і ініціальну символіку, адже весілля було одним з найголовніших обрядів “переходу” в житті людини. Ритуальні змагання під час ініціальних обрядів побутували у багатьох архаїчних народів світу⁵⁰.

В окрему групу слід виокремити обряди викрадення чи отримання права на володіння важливими весільними атрибутами, які очевидно мають міфологічну семантику і символізують жертвопринесення (отримання деревця, викрадення півня, розривання *баянда*). Дерево як культурний символ представлений у багатьох народів, і співвідноситься дослідниками з уявленнями про модель світу. Особливе місце дерева у весільних обрядодіях підкреслює їх світотворчу символіку, адже з точки зору традиційного світогляду сакральність шлюбу полягала у тому, що людина в шлюбі виконувала космічну місію – породжувала життя⁵¹. Такий атрибут як золочений півень має, судячи з усього, тотемне походження, а обряди пов'язані з ним нагадують символічне жертвопринесення. Це припущення підтверджується фольклорним матеріалом. Так в народній пісні *Кураз дестаны* розгортається розповідь про влаштування хазяїном весілля для свого улюбленого півня:

Цього півня я женив, приготував приміщення
Для прийому шістдесяти двох свих та сімдесяти трьох сватів
Я спочатку зарізавав шість козлів, потім вісім молодих волів,
Але цього сватам було не достатньо...

А далі за якусь провину приймається рішення про вбивство півника:

Потім, не знайшовши виходу, остаточно зарізавав півня.
І м'ясом цього півня сам наївся⁵².

Історія завершується приготуванням пирога з начиння півня, та частуванням його м'ясом, що в основних деталях схоже на обрядодії, які виконували з “*тели хораз*” на весіллі і нагадує ритуальне вбивство тотемної тварини з подальшим її колективним поїданням у народів з примітивною культурою. Як ми вже пересвідчилися на порівняльному матеріалі, обряд розривання тканини перед шлюбною ніччю представниками двох родів також має символіку жертвопринесення.

В сучасному весіллі більшість розглянутих обрядів вже не відтворюються, проте усе весільне дійство пронизане символікою взаємодії та протиборства двох родин, що особливо виразно виявляється на етапі перевезення та входження нареченої до нової оселі, а також під час весільних танців.

Отже ми розглянули основні обряди кримськотатарського весілля, що мають характер протиборства, або символізують змагання чи випробовування. Аналіз матеріалів з традиційного кримськотатарського весілля показує, що такий компонент як протиборства та змагання, був не лише розважальним елементом, а й виконував важливі ритуальні функції. Їх помітне місце у канві весільних ритуалів пояснюється загальним змістом весільного обряду як ритуалу переходу, що несе в собі символіку ініціації молодих та об'єднання двох родів в єдину структуру.

¹ Хайзинга Й. Homo Ludens; Статті по истории культуры. – М., 1997. – 416 с.

² Домбровский Фр. Татарская свадьба // Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре старожильческого населения Крыма. – Симферополь, 2005. – С. 405 – 410; Дьяченко П. Свадебные обряды крымских татар // Крымские татары. Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. – Симферополь, 2005. – С. 187 – 200; Бонч-Осмоловский Г. А. Брачные обряды татар горного Крыма // Известия РГО. – 1926. – Т.58. – Вып.1. – С. 21 – 62; Каралезли Х. Старинный обычай татарского заручения и свадьбы в деревнях : Дереккой, Ай-Василь и Аутка Ялтинского района // Крым. – 1926. – № 2. – С. 32–40; Куртиев Р. И. Современная свадьба крымских татар // Крым. Соцветие национальных культур. Традиции, обычаи, праздники, обряды. – Симферополь, 2003. – Кн. 2. – С. 349 – 355.

³ Записано автором в 2007 р. від Сейтаметової Тензіле, 1932 р. н., народилася в с. Аілянма (Поворотне) Білогорського р-ну.

⁴ Записано автором в 2007 р. від Сейтаметової Тензіле, 1932 р. н.

⁵ Записано автором в 2007 р. від Мамбетова Меджита, 1932 р. н., народився в с. Мамбет-Алі Сакського р-ну.

⁶ Художник и этнограф Вильгельм Кизеветтер (1811 – 1865) в Крыму (под ред. Барбары Каульбах и Элизабет Титмайер). – К., 2005. – С. 54 – 56.

⁷ Там само. – С. 54.

⁸ Там само. – С. 56.

⁹ Шерфединов Я. Звучит Кайтарма. – Ташкент, 1979. – С. 47 – 48.

¹⁰ Народы России. Живописный альбом. – СПб., 1878. – Вып. 3. – С. 297.

¹¹ Записано автором в 2007 р. від Мамутової Нуріє 1929 р. н., народилася в с. Кизилташ Ялтинської міськради.

¹² Каралезли Х. Вказ. праця. – С. 36 – 37.

¹³ Шерфединов Я. Вказ. праця. – С. 47 – 48.

¹⁴ Ферран. Путешествие из Крыма в Черкесию, через земли ногайских татар в 1709 г. // Русский вестник. – 1842. – № 4. – С. 41 – 56.

¹⁵ Записано автором в 2007 р. від Бедієва Аджимурата, 1927 р. н., народився в с. Демерджи (Лучисте) Алуштинської міськ. ради.

¹⁶ Сальманова Л. Причитания и обряды перехода в традиционной свадьбе башкир // Ватандаш. – Январь 2007. – С. 125; Очир А., Галданова Г. Р. Свадебная обрядность баятов МНР // Традиционная обрядность монгольских народов. – Новосибирск, 1992. – С. 40 – 41; Гордлевский В. А. Избранные сочинения. – Т. 4. – М., 1968. – С. 109.

¹⁷ Гордлевский В. А. Вказ. праця. – С. 94 – 127; Дибиров М. А. Обрядовые игры и состязания дагестанской свадьбы // Брак и свадебные обычаи у народов Дагестана в XIX – нач. XX вв. – Махачкала, 1986. – С. 61 – 78.

¹⁸ Гордлевский В. А. Вказ. праця. – С. 109.

¹⁹ Дибиров М. А. Вказ. праця. – С. 64 – 65.

²⁰ Дьяченко П. Вказ. праця. – С. 196.

²¹ Бонч-Осмоловский Г. А. Вказ. праця. – С. 60.

²² Записано автором в 2007 р. від Сейтжалілі Гульнари, 1949 р. н., батько з м. Карасубазар.

²³ Записано автором в 2007 р. від Якубова Февзі, 1921 р. н., народився в с. Каймачі Роздолинського р-ну

²⁴ Записано автором в 2007 р. від Мамбетова Меджита, 1932 р. н., народився в с. Мамбет-Алі Сакського р-ну; Бонч-Осмоловский Г. А. Вказ. праця. – С. 41 – 60.

- ²⁵ Записано автором в 2007 р. від Якубова Февзі, 1921 р. н., народився в с. Каймачі Роздолинського р-ну; Аблялімової Музіє, 1934 р. н., народилася в м. Євпаторія.
- ²⁶ Очир А., Галданова Г. Р. Вказ. праця. – С. 45 – 46.
- ²⁷ Дибиров М. А. Вказ. праця. – С. 72.
- ²⁸ Там само. – С. 73.
- ²⁹ Записано автором в 2007 р. від Еюпової Зульфїє, 1926 р. н., народилася в с. Керменчик (Високе) Бахчисарайського р-ну.
- ³⁰ Художник и этнограф Вильгельм Кизеветтер. – С. 66.
- ³¹ Спостережено автором влітку 2007 року в с. Крайне Сакського р-ну, та в с. Ромашкіне Сак. р-ну.
- ³² Записано автором в 2007 р. від Аджимурата Бєдієва, 1927 р. н., народився в с. Демерджи (Лучисте) Алуштинської м. р.; від Халїлова Шевкета, 1937 р. н., народився в м. Бахчисарай.
- ³³ Бонч-Осмоловский Г. А. Вказ. праця. – С.48.
- ³⁴ Записано автором в 2007 р. від Баєва Дїлявера, 1949 р. н., батьки з Алушти.
- ³⁵ Записано автором в 2007 р. від Сейтжалїл Гульнари, 1949 р. н., батько з м. Карасубазар.
- ³⁶ Записано автором в 2007 р. від Сейдаметова Сейтхалїла, 1928 р. н., народився с. Буюк-Янкой (Мармурове) Сїмйєропольського р-ну.
- ³⁷ Каралєзли Х. Вказ. праця. – С. 32–40.
- ³⁸ Записано автором в 2007 р. від Бєдієва Аджимурата, 1927 р. н., народився в с. Демерджи (Лучисте) Алуштинської м. р.
- ³⁹ Записано автором в 2007 р. від Сейтжалїл Гульнари, 1949 р. н., батько з м. Карасубазар.
- ⁴⁰ Записано автором в 2007 р. від Бєдієва Аджимурата, 1927 р. н., народився в с. Демерджи (Лучисте) Алуштинської м. р.
- ⁴¹ Записано автором в 2007 р. від Халїлова Шевкета, 1937 народився в м. Бахчисарай.
- ⁴² Записано автором в 2007 р. від Батїшаєвої Зекїє, 1936 р. н., народилася в м. Керч.
- ⁴³ Записано автором в 2007 р. від Бєдієва Аджимурата, 1927 р. н., народився в с. Демерджи (Лучисте) Алуштинської м. р.
- ⁴⁴ Грїмїч М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 309 – 312.
- ⁴⁵ Свод этнографических понятий и терминов. Народные знания, фольклор, народное искусство. – М., 1991. – Вып. 4. – С. 48.
- ⁴⁶ Записано автором в 2007 р. від Османової Хатїдже, 1924 р. н., народилася в с. Озенбаш (Щасливе), Бахчисарайського р-ну. Сейтметєта Якубова, 1938 р. н., народився в с. Кучук Озенбаш Бахчисарайського р-ну.
- ⁴⁷ Загорякин А. В. О последних крымских готах // Культурология традиционных сообществ: Матер. Всероссийск. науч. конфер. молодых ученых. – Омск, 2002. – С. 23 – 27.
- ⁴⁸ Дибиров М. А. Вказ. праця. – С. 76.
- ⁴⁹ Там само. – С. 75.
- ⁵⁰ Ван Геннеп А. Обряды перехода. – М., 1999. – С. 82 – 83.
- ⁵¹ Грїмїч М. Вказ. праця. – С. 119 – 120.
- ⁵² Ефєтов С. Б. Пєсни крымских татар / С. Б. Ефєтов, В. И. Фїлонєнко // Известия Таврического общества истории, археологии и этнографии. – 1927. – т. 1. – С. 69 – 84.

Стаття посвящена изучению игрового и антиповеденческого компонентов в структуре свадебных обрядов крымских татар. На основе анализа опубликованных источников и результатов полевых исследований подается обзор свадебных ритуалов символизирующих противостояния и ритуальные бесчинства.

Ключевые слова: крымские татары, свадьба, обряд, игры, соревнования, антиповедение.

This article studies competitions, contests and excess in the structure of the Crimean Tatar wedding ceremonies. On the basis of published sources and field researches the review of rituals with competition symbolic is provided.

Key words: Crimean Tatar, wedding ceremonies, competition, contest, game, excess.